

ירושת ילדי המנוח והוריו לצד בן-הזוג

(ע"א 739/68 פחימה ואח' נ. פחימה ואח' כ"ג פד"י (1), 630)

הסדר הירושה על-פי דין המצוי בפרק השני לחוק הירושה, תשכ"ה—1965, מבוסס עקרונית על שיטה פרונטלית מוגבלת (סעיפים 12 ו-14 לחוק). חריג לשיטה זו קבוע בסעיף 12 סיפא:

12. "...אולם אם השאיר המוריש ילדים והורים נוטלים ההורים שישית מעזבון", דהיינו אין דחיה מוחלטת של הפרנטלה השנית על-ידי הפרנטלה הראשונה. זכות ההורים לשישית בעזבון היא אישית להם בלבד ואינה עוברת לצאצאיהם, דהיינו אין עקרון החליפין בירושה עפ"י דין המצוי בסעיף 14 לחוק חל לגבי הורי המוריש שעת שהם יורשים כחריג לעקרון הפרנטלי.¹ יוצא איפוא כי שעה שירשים הורים וילדים נוטלים ההורים שישית מהעזבון, ואולם אם יורשים אחים וילדים דוחים הילדים את האחים כליל. למערכת המועמדים לירושה בה דגו עד כה (ילדי המוריש והוריו) נצרך כעת את בן-הזוג.

סעיף 11(א) קובע את חלקו בעזבון של בן-הזוג: —

"בן זוגו של המוריש... נוטל משאר העזבון —

(1) כשיורשים אותו ילדי המוריש מנשואין קודמים — רבע;

(2) כשיורשים אותו ילדי המוריש שלא כאמור בפסקה (1) או צאצאיהם או הורי המוריש — חצי".

בית המשפט העליון בפסה"ד פינקלשטיין נ. פינקלשטיין² קבע כי עקרון חלוקת הירושה שעה שבן הזוג נמצא בקהל היורשים יהיה כדלהלן:

שלב א' — חלוקת העזבון "רעיונית" בין כל היורשים למעט בן הזוג לפי הסדר החלוקה עפ"י דין הרגיל.

שלב ב' — בן הזוג "נוגס" מחלקו "הרעיוני" של כל אחד מהיורשים חלק יחסי המצויין בסעיף 11.

1 מ"ח תשכ"ח, עמ' 63.

2 כך סבור כ"מ הנשיא זילברג בע"א 237/68 צוקרמן נ. צוקרמן, כ"ב פד"י (2), 782, 784. כך נפסק בתע"ז 237/66 קובון הבניה אבות, נ"ח פ"מ, 129. דעה שונה נמצא בהערתו לסעיף 12 לחוק הירושה של ד"ר נ. רקובר, הפרקליט, כרך כ"ד, עמ' 376. אם כוונת מציעי החוק נלמד מדברי ח"כ קישניר, דברי הבטחת, כרך 42, עמ' 970. הסעיף הקודם לחוק הירושה מצוי בתוספת השניה לפקודת הירושה, הא"י, ב', פרק קל"ה, עמ' 1353.

3 ע"א 83/68, כ"ב פד"י (1), 619.

ירושת ילדי המנות והוריו לצד ברהזוג

בחלוקה דו־שלבית זו שצור חלקו של בן הזוג מגיע, איפוא, כדי סכום ה"נגיסות". יתר הירשים יטלו את שארית חלקם הרעיוני.⁴
בפסה"ד צוקרמן נ. צוקרמן⁵ החיל בית המשפט העליון מפי כב' מ"מ הנשיא זילברג את הלכת פינקלשטיין, אשר במקורה דנה בחלוקת הירושה בין אחים, בני אחים ובן הזוג, אף לגבי חלוקת הירושה בין אם המנות ואחיו לצד בן הזוג.
מ"מ הנשיא זילברג מחיל כאן את עקרון הלכת פינקלשטיין בקבעו כי "כאשר בן הזוג של המוריש מתחרה עם יורשים זוגים מתוך הירשים המנויים בסעיף 11(א) של החוק, החלוקה מתבצעת לא בשלב אחד אלא בשני שלבים"⁶ (אשר לשלבים ראה לעיל).
בשלב זה ציינו כי הלכת פינקלשטיין תתרחע על כל המערכות העובדתיות בהן מצוי בן הזוג מתחרה בירושה עם יתר קרובי המוריש. כרם בפסק הדין פחימה נ. פחימה⁷ סטה בית המשפט העליון משיטת החלוקה הדו־שלבית. המערכת העובדתית היתה כדלהלן: המתחרים בירושה היו, האלמנה, תשעת ילדי המנות (מנשואיו עם האלמנה) ושני הוריו.

בית המשפט העליון, מפי כב' השופט מני, באמצעו את פסק דינו של כב' השופט משה כהן שניתן בהע"ז 189/68 (נשוא הערעור דנו) כלשונו, סבר כי אין תחולה להלכת פינקלשטיין במערכת העובדתית הנתונה.

הלכת פחימה מגבילה איפוא את הלכת פינקלשטיין למקרים בהם "אין אפשרות לקבוע את חלקו של בן הזוג בשל תחולה של יותר מסעיף משנה אחד של הס' 11(א) לחוק. אולם אין ההלכה חלה על מקרה כגון זה הנידון לפנינו בו כל הקרובים הירשים כלולים בסעיף משנה אחד ויחיד של הסעיף 11(א)".⁸ בהמשך קובע בית המשפט, ש"הן ההורים והן הילדים הם קרובים מסוג אחד שנכללו בסעיף 11(א)(2), ואין כאן יורשים לפי סעיף משנה אחר של סעיף 11(א). ברור, איפוא, מתוך סעיף 11(א)(2) בלבד שחלקה של האשה הוא מחצית העזבון". כסיכום קובע השופט כי אין כל הצדקה להחיל במקרה דנו את הלכת פינקלשטיין ולכן תקבל האלמנה מחצית העזבון, ההורים יטלו שישית (מכת סעיף 12 סיפא) והיתרה (שתי שישיות) תחולק בין הילדים.

עם כל הכבוד נראה לנו שאין לסטות במקרה זה מהלכת פינקלשטיין וכי יש לחלק את העזבון בוו הדרך: האלמנה תקבל מחצית העזבון, ההורים יקבלו 1/12 והילדים יקבלו 5/12 מהעזבון.

נדון תחילה בהקפה של הלכת פחימה. הלכה זו קובעת כי שעה שאין התנגשות בין שתי פסקות של סעיף 11 אזי אין לחלק את העזבון בשיטה הדו־שלבית. המקרה היחיד בו מצויים יורשים מקבוצות אחדות הנמצאות במסגרת פסקה אחת הוא המקרה הנידון בפס"ד פחימה. מכאן נובע כי בשעה שההורים יורשים לצד ילדים מנשואין קודמים תחול השיטה הדו־שלבית. כך יהיה אף שעה שלצד בן הזוג יורשים הן ילדים מנשואין קודמים והן ילדים מנשואין נוכחיים.

4 לענין הלכה זו ראה, אליעזר שטינלאוף, ירושת קרובי המוריש לצד בן הזוג, משפטים, כרך א', עמ' 420.

5 ראה ה"ש 2 לעיל.

6 שם, עמ' 784.

7 ע"א 739/68, כ"ג פד"י (1), 630.

8 שם, עמ' 631. 9 ראה משפטים, שם, עמ' 429 ו-431.

בהצעתו של ד"ר ד. פרידמן הדנה ביחס בין זכות ההורים לשיטת מהעובדן לזכותו של בן הזוג לפי סעיף 11(א) לחוק הירושה, תשכ"ה—1965¹⁰, סובר המחבר כי השיטה הדו-שלבית אינה חלה לגבי השיטת הנורשת על-ידי ההורים כחריג לעקרון הפרנטלי. לעומת זאת סוברים אנו שלאור הלכת פחימה אין מקום לחריג כה רחב כפי שהוצע ע"י ד"ר פרידמן מכיון שאפילו הלכת פחימה היוצרת חריג לחלוקה ה"רעיונית" אינה חלה שעה שבנמצא תחולה משולבת של פסקות אחרות.

זאת ועוד, סוברים אנו שאין מקום ליצור חריג לחלוקה הדו-שלבית כל עיקר. הנושא בו אנו דנים, ירושת בן הזוג, סובל מש דרכי פרוש יי. בית המשפט העליון בחר מבין הפתרונות האפשריים את הפתרון ההולם את כוונת המחוקק. לפיכך חייבים אנו, לשם אחידות שיטת החלוקה, לפעול בכל המקרים בהם יורש בן הזוג בשיטה זאת, היינו בשיטה אותה העדיף בית המשפט בהלכת פינקלשטיין.

הכרה בחריג מביאה למצב אבסורדי, מכיון שאם נתמזל מזלם של ההורים ויורשים הם לצד ילדים מנשואין נוכחיים פוסקים להם שיטת. ברם אם אתרע גורלם ויורשים הם לצד ילדים מנשואין קודמים יורשים הם 1/12 בלבד. יתרה מזו, במקרה שישנם ילדים רבים מנשואים נוכחיים וילד אחד בלבד מנשואין קודמים הרי ילד זה גורע כדי מחצית מחלקם של ההורים, היות שנוכחותו היא המפעילה את החלוקה הרעיונית לאור הלכת פחימה.

נהירה לנו הסיבה מדוע העדיף המחוקק ילדים מנשואין קודמים על פני ילדים מנשואין נוכחיים בהועידו לראשונים שלשה דברים מהעובדן לצד אמם החורגת, בעוד שלאחרונים הועיד מחצית בלבד לצד אמם הטבעית¹¹. ברם, אין לנו כל הסבר לשיטה הקובעת את חלקם של ההורים בהתחשב בקשר המשפחתי בין בן הזוג של בנם (המוריש) אל נכדיהם הטבעיים. עלינו לזכור כי הוויקה בין הורי המנוח אל נכדיהם (ילדי המנוח) נשארת אותה הוויקה הן במקרה שכן הזוג היורש הוא הורם של הנכדים והן במקרה שכן הזוג אינו הורם של הנכדים. לכן אבסורדית היא ההבחנה המתחשבת בעת קביעת חלקים בעובדן בויקה שבין ילדי המנוח ובן הזוג ומתעלמת מהוויקה שבין הורי המנוח וילדיו.

אין חלוקים אנו עם הלכת פחימה בנוגע להיקף חלקו של בן הזוג. חלוקים אנו לאופן חשבו. בעוד שבית המשפט סובר שיש ליתן לבן הזוג מחצית כאמור בסעיף 11(א)(2), סוברים אנו שהמחצית הנועדת לבן הזוג מורכבת מסכום הנגיסות, דהיינו:

$$5/12 + 1/12 = 1/2$$

ומאי נפקא מינה? הרבותא היא בקביעת חלקיהם של היורשים האחרים. שיטת פחימה מועידה להורים 1/6 ולילדים 2/6; שיטת פינקלשטיין מועידה להורים 1/12 ולילדים 5/12.

לפי הלכת פחימה, יוצא איפוא, כי הנטל של ירושת בן הזוג נופל על שכמם של הילדים ומקטין את חלקם היחסי והממשי בעובדן. ההלכה גורמת עוות. אם ניתן להורים שיטת

10 הפרקליט, כרך כ"ה, עמ' 295.

11 ראה משפטים, שם, ה"ש 17, עמ' 430.

12 הסבר לכך נמצא בדברי ח"כ קלמר, מציע ההבחנה בין שני סוגי הילדים, פורסם בדבריו הבנפת, כרך 42, עמ' 965.

ירושלם ילדי המנוח והוריו לצד בן-הזוג

שלמה יוצא שכל המחצית המיועדת לבן הזוג נלקחת מחלקם של הילדים, ועל-ידי כך נגרע חלקם של יורשי הפרנסה הראשונה אשר אותם העדיף המחוקק בקובעו "ילדי המוריש קודמים להוריו...". לעומת זאת, הלכת פינקלשטיין מחלקת את הנטל של חלק בן הזוג בין כל היורשים. ההורים נושאים בנטל של 1/12 ואילו הילדים נושאים בנטל של 5/12 מהעזבון וע"י צרוף שני הסכומים מתקבל חלקו של בן הזוג המגיע כדי מחצית. סעיף 12 סיפא קובע לילדי המוריש 5/6 ו-1/6 מועיד הוא להורים. מטרת המחוקק בהעידו להורים 1/6 היתה ליתן להם חלק מועד מהירושה, וזאת כחריג לעקרון הפרנסה. המחוקק קבע יחס של 1:5 בין החלקים בעזבון. שיטת פחיימה מערערת יחס זה ויצרת יחס מעוות של 2:1 (כחיס שבין 1/6 לבין 2/6). לעומת זאת השיטה הדו-שלבית שומרת על יחס זה (היחס שבין 1/12 לבין 5/12).

מכאן נובע שהחלוקה הרעיונית מגשימה את כוונת המחוקק.

סעיף 12 סיפא דן בהורים וילדים המתחרים בירושה. אין הסעיף דן בסיטואציה בה יורש בן הזוג.¹³ בסיטואציה זו דן סעיף 11. כבר ראינו¹⁴ כי שעה שמצטרף בן הזוג למועמדים לרשת משתנים עקרונות הירושה עפ"י דין הרגילים. כשם שעקרון החליפין משתנה כך משתנה חלקם של היורשים האחרים. הילדים יקבלו 5/12 בלבד וההורים יקבלו רק 1/12 במקום 1/6 אותה היו מקבלים.

בית המשפט בפס"ד פחיימה מניח כי לא קיימת כל התנגשות המחייבת את הפעלת החלוקה הרעיונית במערכת היורשים הנתונה. נכון שאין התנגשות בין פסקות. אולם קימת התנגשות בין קבוצות יורשים. קשה לנו להסיק מאופן נסוח זה של הסעיף כי יש בו כדי לשנות את היקף הזכויות של היורשים.

צורת נסוח זו (כריכת חלקי בן הזוג לצד ילדים ולצד הורים בפסקה אחת) גובעת מסיבות טכניות גרידא. ברור הוא כי שעה שבן הזוג נוגס ממספר קבוצות קרובים חלק זהה הרי יכרכו אותם בפסקה אחת, אולם אין להסיק מכאן כוונה ליצור שיטת חלוקה מיוחדת המהווה חריג לכלל המקרים.

בית המשפט בפס"ד פחיימה יוצא מהנחה כי הלכת פינקלשטיין דנה בקביעת חלקו של בן הזוג בלבד וכי היא חלה שעה שמתעוררים קשיים בקביעתו ולכן מכיון שכאן "ברור מתוך סעיף 11(א)(2) בלבד שחלקה של האשה הוא מחצית העזבון" הרי אין הצדקה להחיל את עקרון החלוקה הרעיונית.

הנחה זו אינה תואמת את השיטה הדו-שלבית. נכון כי אילו היה ביהמ"ש העליון מקבל את השיטה התלת-שלבית¹⁵ היה מקום להניח כי הלכת פינקלשטיין קובעת רק את חלק בן הזוג בירושה מכיון שהשלב השלישי בשיטה זו הינו כנוס כל השאריות, לאחר "נגיסת" בן הזוג, וחלוקתה לפי הסדר חלוקת הירושה-עפ"י-דין הרגיל הנוהג בהעדר בן הזוג. מקביעת השיטה הדו-שלבית נובע כי הלכת פינקלשטיין קובעת את חלקם של

13 בתע"ז 237/66 (ראה ה"ש 2 לעיל) הועלתה הטענה כי שעה שבן הזוג מצטרף לילדים ולהורים כמועמד לירושה דוחה הוא את ההורים. בית המשפט המחוזי דחה את הטענה.

14 בפס"ד פינקלשטיין. לדוגמא, עקרון החליפין הקבוע בסעיף 14 לחוק, משתנה שעה שבן הזוג נמצא בקהל היורשים. כאשר בן הזוג יורש אזי סעיף 14 מהווה מקור לזכות לרשת אך אין הוא קובע את היקף זכותם בירושה של החליפים (ראה משפטים, שם, עמ' 430).

15 פס"ד פינקלשטיין, שם, עמ' 621–622.

כל היורשים לרבות בן הזוג. לפיכך קשה לנו לקבל את הנמוק כי כאשר אין קשיים בקביעת חלקו של בן הזוג אין להתיל את הלכת פינקלשטיין. מסקנתנו היא כי על בית המשפט היה ללכת בעקבות שיטת החלוקה הרעיונית שמקורה בססה"ד פינקלשטיין וכי לא היה מקום במקרה הנדון לסטות מהלכה זו. אחדות שיטת חלוקת העזבון ומימוש כוונת המחוקק, הם העקרונות אשר לפיהם קובעים אנו כי החלוקה הדו־שלבית של הירושה תחול בכל אותם המקרים בהם מצוי בן הזוג בקהל הירשים.

שטיבל אוף אליעזר *